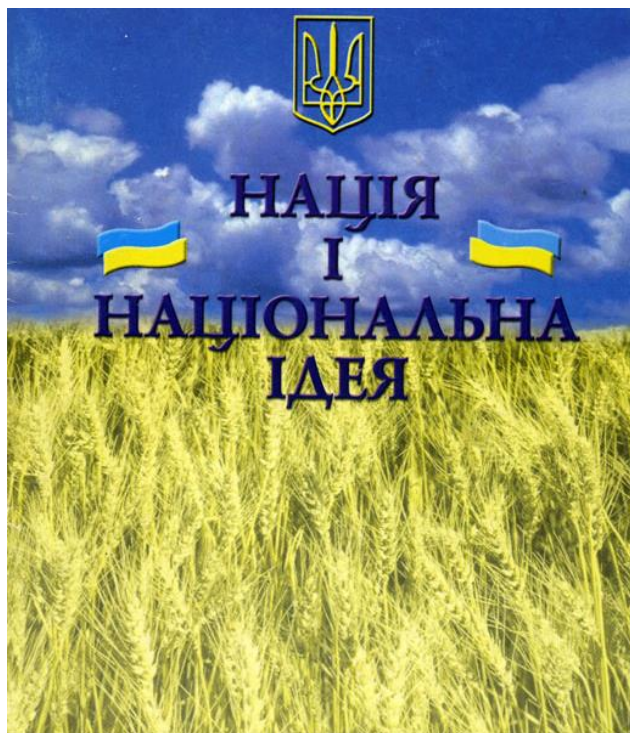

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра українознавства

Віра Мельник

НАЦІОЛОГІЯ І ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

**Конспект лекцій з вибіркової дисципліни
для студентів 2 курсу
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 228 «Педіатрія»**

ЛЬВІВ, 2023

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра українознавства

Віра Мельник

НАЦІОЛОГІЯ І ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

Конспект лекцій з вибіркової дисципліни
для студентів 2 курсу
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 228 «Педіатрія»

Обговорено та ухвалено на засіданні
методичної комісії кафедри
українознавства (протокол № 1 від 31
серпня 2023 року)

Затверджено методичною комісією
факультету іноземних студентів (протокол
№ 1 серпня 2023 року)

ЛЬВІВ, 2023

УДК 811.161.2 (072)

М 11

Мельник В.М.

Націологія і здоров'я нації: конспект лекцій з вибіркової дисципліни для студентів 2 курсу галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 228 «Педіатрія» / В. М. Мельник. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023. 25 с.

Навчально-методичне видання містить конспект лекцій з авторського курсу вибіркової компоненти «Націологія і здоров'я нації», проблемні питання, поради, список рекомендованої літератури, визначення основних понять.

Адресовано студентам 2 курсу медичного факультету ЗВО медичного профілю.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Хома І.Яр., кандидат історичних наук, доцент

Божко Н. М., кандидат історичних наук, доцент

Обговорено та ухвалено на засіданні методичної комісії кафедри
українознавства (протокол № 1 від 31 серпня 2023 року)

Затверджено методичною комісією факультету іноземних студентів (протокол №
1 серпня 2023 року)

© Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького, 2023

© Віра Мельник, 2023

©Кафедра українознавства

Передмова

Курс «Націологія і здоров'я нації» синтезує знання про «стоматологію» зокрема і «медицину» загалом як «мистецтво лікування» з основними фрагментами історії України (війни, Голодомори, революції і под.) Теми, що обговорюються при вивченні дисципліни формують у студентів вміння бачити й розуміти історію крізь призму здоров'я нації; сприяють комунікативним зв'язкам у соціумі; допомагають загальному системному баченню розвитку медицини через призму історії; вчать створювати комунікативні зв'язки між лікарем і пацієнтом, формують сприятливий психологічний клімат у професійному колективі, використовуючи кращі досягнення історії медицини.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Національне питання в контексті тенденцій розвитку світу кінця ХХ - початку ХХІ століть (2 год.)

План

1. Сутність поняття *націологія*.
2. Міждисциплінарний характер націології.
3. Нація як психоінформаційна спільнота.
4. Націологія за О.-І. Бочковським.
5. Глобалізація і національні держави.
6. Дуалістичний, критичний, негативний та позитивний підходи до трактування націоналізму.

Рекомендована література

Основна

1. Мельник В. М. Націологія і здоров'я нації: Методичні рекомендації до практичних занять для студентів 2 курсу медичного факультету зі спеціальності «Медицина» [електр.]. Львів, 2022. 56 с.
2. Бочковський О.І. Націологія. Мюнхен, 1991-1992.
3. Вовканич С. Інформація інтелект, нація. Львів: Місіонер, 2022.
4. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Сучасність, 2021.
5. Націоналізм. Антологія. Київ: КНУ, 2021.
6. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Місіонер, 2021.
7. Сціборський М. Націократія. Париж, 2021.

Додаткова

1. Берлін І. Націоналізм - знехтувана сила . Сучасність. 2021. Ч. 3. С. 95–110.
2. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея. Політологічні читання. 2020. Ч. 4. С. 115–142.
3. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає на національні держави? Deutschland. 1999. Ч. 6. С. 26–30.
4. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 771–796.
5. Дойч К. Народи, нації. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 546–566.
6. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.
7. Зайдман І. Кожний народ відповідає за свою владу, тому що він обирає її. День. 1999. 4 серпня.
8. Каганець І. Структура національного характеру. Перехід-IV 1999. Ч. 1–2. С. 101–108.

9. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала. Урядовий кур'єр. 2021. 26 лютого.
10. Мойсеїв І. Національна ідея: ідеалізм і прагматика (І мертвим, і живим... Т. Шевченко). Сучасність. 2021. Ч. 9. С 51 – 67.
11. Фадеев В. Визначеність невизначеності: дрейф етноідентичності. Філософська думка. 2020. Ч 3 С 79–90.
12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: CICERO, 2021. 226 с.

Нація – це сучасна політична і соціальна спільнота, що базується на культурі, яка поділяється усіма, має етнічні витоки і модерний зміст.

Етно-психологічні особливості в цій спільноті можуть відігравати більшу або меншу роль, що дуже залежить від конкретного випадку (США, Японія, Україна). Але культурна, в широкому розумінні, спорідненість – обов'язкова ознака нації. Вона може виражатись у сповідванні певної системи культурних символів та відданості певним нормам, передусім, політичної культури (США), прихильності до побутових форм культури і традицій та вироблення на їх основі так званої високої культури (Німеччина, Україна). Що стосується мови, як частини етнонаціональної культури, то з нею проблема складніша. В часі формування етносу мовна спорідненість обов'язкова, інакше не могло б виникнути порозуміння і відчуття спільності походження та культури. Однак в подальшому багато в цій ділянці культурного життя етносу залежить від способу перетворення його в націю: може відбуватися мовна інтеграція (найчастіше), мовна диференціація діалектів, що стають окремими мовами, та мовна асиміляція, яка, як свідчить історія, не завжди переходить в асиміляцію культурно-психологічну та політичну.

З охарактеризованих вище відмінностей в умовах та чинниках націогенезу, можна зрозуміти, чому спеціалісти поділяють нації на політичні та етнічні. Хоч назви ці дещо умовні, але їх використання допомагає уникнути односторонньої категоричності при характеристиці національних спільнот, що утворилися дуже відмінним шляхом.

Отже, *політичні нації* – це ті державні народи, представники яких вирішують питання своєї національності на підставі громадянства, належності до певної держави, схвалення її найголовніших політичних цінностей. Вони сформувалися там, де сильна і централізована держава виникла раніше, ніж відбулася культурна консолідація народу, а, отже, владні інституції мали змогу сприяти цій консолідації, прискорювати її, інколи використовуючи з цією метою навіть методи примусу.

Етнічні нації – це ті народи, що вбачають у своїй етнокультурній окремості головне джерело національної самоідентифікації і підставу для утворення власної держави. Вони виникли в умовах бездержавності, там, де рух за духовне відродження і політичну консолідацію передував утворенню національної держави і здійснювався, природньо, під керівництвом духовно-інтелектуальної еліти, оскільки політична провідна верства в умовах чужоземного панування не могла розвинути.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Національне пробудження світу, Європи, України. Функції національної ідентичності. Елементи національної ідентичності. Функція позитивного вирішення проблеми особистого забуття.

Поняття космополітичний провінціалізм та національний центр, їх специфіка. (2 год.)

План

1. Поняття нації як визначальна детермінанта ідентифікаційного дискурсу
2. Українська політична нація – визначальна засада формування української ідентичності
3. Консолідація суспільства як першочергове завдання українського національного будівництва

Рекомендована література

Основна

1. Кузьменко, В. На порозі надцивілізації / В. Кузьменко, О. Романчук. – Львів, «Універсум». – 2022. – С. 63.
2. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2023. – С. 14.
3. Пасько, І. Україна: цивілізаційні контроверзи / І. Пасько //Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку : зб. мат-лів експертів Всеукр. експерт. мережі. – К. : Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2022. – С. 309.
4. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Сучасність, 2021.
5. Націоналізм. Антологія. Київ: КНУ, 2021.
6. Ребет А. Теорія нації. Львів: Місіонер, 2021.
7. Сціборський М. Націократія. Париж, 2021.

Додаткова

1. Берлін І. Націоналізм - знехтувана сила . Сучасність. 2021. Ч. 3. С. 95–110.
2. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея. Політологічні читання. 2020. Ч. 4. С. 115–142.
3. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає на національні держави? Deutschland. 1999. Ч. 6. С. 26–30.
4. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 771–796.
5. Дойч К. Народи, нації. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 546–566.
6. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.
7. Зайдман І. Кожний народ відповідає за свою владу, тому що він обирає її. День. 1999. 4 серпня.
8. Каганець І. Структура національного характеру. Перехід-IV 1999. Ч. 1–2. С. 101–108.
9. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала. Урядовий кур'єр. 2021. 26 лютого.
10. Мойсеїв І. Національна ідея: ідеалізм і прагматика (І мертвим, і живим... Т. Шевченко). Сучасність. 2021. Ч. 9. С. 51 – 67.
11. Фадеев В. Визначеність невизначеності: дрейф етноідентичності. Філософська думка. 2020. Ч. 3 С. 79–90.
12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: CICERO, 2021. 226 с.

Те або інше розуміння національної та етнічної ідентичності, ідентичності країни та її діаспори залежить від поняття нації. Ще М. Грушевський зазначав важливість дослідження тих спільнот, які в історичній ретроспекції забезпечували ідентичність і життєдіяльність народів. На його думку, в історіософії «... головна увага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільності. Політичне, державне життя, розуміється, чинник важливий, але поряд нього існують інші чинники – економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значання від політичного, але в кожному разі не повинні лишатись в тіні поза ним». Тому можна стверджувати, що формування національної ідентичності – це процес самовизначення людини і у реальних, і у символічних конструктах етнічного та національного простору. Очевидно, що зазначена обставина потребує теоретичного опосередкування феномену нації. Історично перші нації, що виникли у середньовічній Європі, формувалися на основі земляцтва і саме їх поняття визначало це явище. До XIX сторіччя воно набуло сенсу, близького до сучасного. Нація почала трактуватися, як альтернатива феодально-династичній і племінній роз'єднаності. Відтоді найважливішими критеріями національної єдності стають культурна, правова й економічна спільність. У межах націй поєднуються різні етнічні компоненти. Так було навіть у Німеччині, де племінні спільності, що увійшли до складу німецького народу, етнічно близькі, але усе-таки своєрідні. Щодо класичної держави-нації – Франції, то в її кордонах складається спільність із різнорідних етнічних компонентів, крім так званої північно-французької та південнофранцузької (лангедокської) народностей – басків, Українська ідентичність: феномен і засади формування каталонців, бретонців, ельзаських німців – у її структурі представлені вихідці з інших країн, у тому числі і з мусульманських та африканських. Також збірними, поліетнічними є спільності італійців, іспанців, британців та ін. Узагалі, однієї загально визнаної й однозначної дефініції нації не існує. Причина цього – багатогранність функцій, пов'язаних з цим феноменом, які нормують і легітимізують майже всі прояви суспільного буття людини. Крім того, труднощі категоріального визначення феномену нації, на погляд автора, пов'язані з тим, що її субстанціональність «приписується» дуже різнопорядковим феноменам і об'єктивного, і суб'єктивного характеру. Показовою є багаторічна дискусія в західному, російському та вітчизняному суспільствознавстві щодо осмислення феномену нації. Під час цієї дискусії визначилися два протилежні підходи до розуміння сутності нації, механізмів і чинників її формування, взаємовідносин з іншими суспільними утвореннями. Перший підхід, так званий примордіалістський, походить із об'єктивного існування нації як соціальної спільноти, що є чи не первинною формою існування людності. В. Карлов, наприклад, визначає націю як соціально-політичне утворення формаційного характеру, що поєднує через ринкові відносини більшість народонаселення етнічної спільноти, володіє самосвідомістю і сформувалося в надрах цієї спільноти. Е. Тадевосян називає суб'єктивістський підхід до нації етносоціальним та етнотериторіальним нігілізмом. Суб'єктивістський підхід (у західному науковому дискурсі він, як уже зазначалося, відоміший як конструктивізм – його різновиди: модернізм, переніалізм, етносимволізм тощо) у російському суспільствознавстві представлений такими відомими етнологами, як В. Тишков, О. Здравомислов, Б. Капустін. Так, радикальністю та суперечливістю суджень відомий директор Інституту етнології та антропології ім. М. М. Миклухо-Маклая РАН В. Тишков. Поділяючи погляди зарубіжних конструктивістів Е. Геллнера та Б. Андерсона, у своїй монографії «Рек вієм по етносу» він пропонує відмовитися від вживання лексики, пов'язаної з етнічною спільністю, яка включає такі категорії, як «етнос», «субетнос», «нація», «націоналізм», і як категорії аналізу пропонує виключити їх із мови науки. У своїх аргументах дослідник звертається до аналізу змішаної сім'ї або середовища, в якому людина протягом свого життя з легкістю може змінювати етнічну приналежність залежно від

обставин та особистих потреб. Американський дослідник О. Келгон наголошує, що нації не можна визначати лише за допомогою емпіричних параметрів, наприклад таких, як здатність досягти суверенітету, утримувати внутрішню єдність, відстоювати свої кордони. «Нації, скоріше, оформлюються через певний спосіб самоствердження, спосіб мовлення, думання й дії <...>, які дають змогу створювати колективну ідентичність, мобілізувати людей на виконання колективних задумів, розрізняти народи й відповідні види побуту». Ця теза є дуже співзвучною із визначенням Е. Ренана: «...нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено і які є намір принести в майбутньому. Нація вимагає минулого, але в сучасності вона резюмується цілком конкретним чинником: це чітко висловлене бажання продовжувати спільне життя».

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Націологія та її архітектоніка.

Народ і нація. Національна свідомість і національна воля як чинники формування модерної нації. (2 год.)

План

1. Народ і нація (етнологія та націологія).
2. Складники й будова нації (Етногенеза й націогенеза)
3. Загальний огляд всесвітньої етногенези

Рекомендована література

Основна

8. Кузьменко, В. На порозі надцивілізації / В. Кузьменко, О. Романчук. – Львів, «Універсум». – 2022. – С. 63.
9. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2023. – С. 14.
10. Пасько, І. Україна: цивілізаційні контроверзи / І. Пасько //Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку : зб. мат-лів експертів Всеукр. експерт. мережі. – К. : Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2022. – С. 309.
11. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Сучасність, 2021.
12. Націоналізм. Антологія. Київ: КНУ, 2021.
13. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Місіонер, 2021.
14. Сціборський М. Націократія. Париж, 2021.

Додаткова

13. Берлін І. Націоналізм - знехтувана сила . Сучасність. 2021. Ч. 3. С. 95–110.
14. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея. Політологічні читання. 2020. Ч. 4. С. 115–142.
15. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає на національні держави? Deutschland. 1999. Ч. 6. С. 26–30.
16. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 771–796.
17. Дойч К. Народи, нації. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 546–566.
18. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.

19. Зайдман І. Кожний народ відповідає за свою владу, тому що він обирає її. День. 1999. 4 серпня.
20. Каганець І. Структура національного характеру. Перехід-IV 1999. Ч. 1-2. С. 101-108.
21. Костенко А. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала. Урядовий кур'єр. 2021. 26 лютого.
22. Мойсеїв І. Національна ідея: ідеалізм і прагматика (І мертвим, і живим... Т. Шевченко). Сучасність. 2021. Ч. 9. С 51 – 67.
23. Фадеев В. Визначеність невизначеності: дрейф етноідентичності. Філософська думка. 2020. Ч 3 С 79-90.
24. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: CICERO, 2021. 226 с.

Історичний нарис дотеперішніх націознавчих дослідів і надбань є вимовним і несумнівним доказом потреби окремої наукової дисципліни, спеціально присвяченої вивченню сучасної нації. Було б зайвим ще якось виправдувати цю тезу. Є також зрозуміло, що націологія може бути лише спеціальною соціологічною дисципліною, беручи до уваги, що модерна нація є виявом у першу чергу громадських процесів. Завданням націології є всебічне з'ясування істоти нації науковою методою. Вона має бути, отже, з одного боку аналітичною наукою, оскільки буде з'ясовувати елементи та істоту націотворчих процесів: з іншого боку — вона має стати синтетичною наукою про націю, зосереджуючи та об'єднуючи досі розпорошені та розрізнені наукові досвіди в цьому напрямі.

1. Нарід і нація (етнологія та націологія).

Дослідчим об'єктом націології є модерна нація у процесі її утворювання в новітній добі. Це означає, що завданням націології є з'ясувати, як нарід, що постав і сформувався в попередній історичній фазі, перетворився на модерну націю, як героя сучасної історії. Нарід, що з боку своєї суспільної структури та будови основно різниться від модерної нації, є об'єктом наукових дослідів етнології та етнографії, щодо генетичної соціології. Націологія (а також націографія) нав'язує націознавчі студії там, де закінчує їх етнологія та етнографія. У своїй істоті процеси сутогенетичні та націогенетичні неоднакові. Через це різні продукти: нарід та нація. Нарід — це, так би мовити, націотворчий сирівець, з якого може розвинутиися нація. Нарід — це етнографічна, національна не викристалізована ще маса. Нація ж — масово осознаний та організований колектив. Нарід – це етногенний розчин; нація — це викристалізований громадський агрегат.

Історія доводить, що не всі народи перетворилися на націю. Несприятливі географічні, господарські, політичні, громадські умовини неодноразово загальмували ці процеси. Приклад — провансальський нарід, підбитий французами, що досі не сформувався в модерну націю, хоча у зв'язку із загальним національним ренесансом також серед провансальців почалося було національно-культурне пробудження. Іншим прикладом можуть бути флямандці, що у Бельгії вже вишли з стану історичної летаргії і перед нашими очима перетворюються на модерну націю. Натомість у Франції їхні земляки виявляють поки що слабший націотворчий активізм. Загалом, сучасна доба сприятливіша для націотворчих процесів. Прокинулися й національні самовизначаються майже всі т. зв. неісторичні народи — по кіцьки, як напр., баски, що тепер боротимуться за свою автономію в Іспанії, та каталонці вже здобули свою політично-територіальну самоуправу. Власне ця стихійність національно-освободних змагань у наш час є також одним із аргументів промовляючих на користь самоозначення націології, як окремої наукової дисципліни.

Це протиставлення нарід — нація може декому видатися штучним та необґрунтованим. Адже, мовляв, йдеться про одну й ту саму річ, бо ж нація — це лише чужа назва для поняття про нарід. Таке припущення було б проте помилковим. Дуалізм у назвах: нарід — нація не є чимось випадковим, з ним доводиться мати до діла не лише в українській мові; характерне це й типове явище для всіх європейських мов. Ф. Нойман у своїй попередньо цитованій монографії „Нарід і нація” спеціально зупиняється і досліджує факт цього термінологічного дуалізму, який він констатує у німців (Volk-Nation), у французів (peuple-nation), італійців (popolo-nazione), англійців. (people-nation), еспанців (pueblo-nacion) Нарешті, ці два поняття розрізняла вже також латинська мова, як про це свідчать дві класичні назви: ei-aio. Перетворення народу в націю йшло поруч з поширенням і покликанням національної свідомості серед усіх його складових шарів, отже, від центру до периферії. в народі нація була по черзі репрезентована лише горішніми її вірствами від корони династії до панства і буржуазії.

Націологія, як було зазначено, має вивчити модерну націю. Нарід — це домена дослідів етнології та генетичної соціології. В. Вундт, напр., окреслює етнологію як „науку про постання народів, їх властивості та поширення на землі. „Історична чи генетична націологія має лише критично використати та усистематизувати для своїх потреб надбання двох цих згаданих дисциплін у царині загального народознавства.

Таким чином ми опинилися на порозі розподілу націології на її складові частини, тобто архітекτονіки цієї науки.

2. Архітектоніка націології. У загальних рисах архітектоніка націології, тобто розподіл її на частини, можна уявити собі так:

1. Історична чи генетична націологія, як вступна частина цієї дисципліни, що з'ясовує систематичною методою на підставі даних етнології (етнографії) та генетичної соціології — процеси етногенези, тобто утворювання народів із первісних племен;

2. Націоаналітика, що вивчає складові елементи модерної нації та її громадську структуру;

3. Націодинаміка (оглядна механіка), що досліджує національні рухи, як суспільні процеси;

4. Етнополітика — це національна політика, завданням якої є збагнення в першу чергу істоти взаємин між нацією і державою, а відтак винайдення відповідних засобів до якнайдоцільнішого полагодження національних питань на практиці. Конкретна етнополітика — це у своїй істоті націотехніка, що трактує практично справи захисту національних меншостей, інформації про них тощо;

5. Націософія — до компетенції якої належить з'ясування проблематики нації з ідеологічного та філософського боку, а отже, наукове освітлення таких питань, як нація і людство, космополітизм, інтернаціоналізм та націоналізм. Націософія має вивчати далі проблеми і проблематику національної культури та етики, а врешті — паталогії, для чого саме наша доба розбурханого та агресивного паннаціоналізму (напр., італійський фашизм, німецький гітлеризм, але також і більшовицький національний імперіялізм) постачає силу. Національна паталогія, як про це свідчить новітня історія та сучасність, органічно пов'язана

з національними ідеологіями; через це я зарахую її до рубрики націософії, а не етнополітики, де націоналістичний психоз практично виявляється;

6. Націотипологія і характерологія — це кінець націології, що обобщає підсумки націознавчих дослідів і робить з них систематичні висновки; вона, отже, встановлює типи і класифікацію нації, — визначає питомі риси їхньої вдачі (характерологія). Націологію доповнює націографія, тобто описова націологія, яка, послуговуючись методом і тезами теоретичного націознавства, має змалювати наявні нації в їхньому фактичному бутті, як самостійні суспільні спільноти. Одним із головних завдань націографії має бути, між іншим, обґрунтування національної статистики та картографії.

Так у загальних рисах, на мою думку, має виглядати внутрішня структура націології, як спеціальної дисципліни для вивчення нації. Це, звичайно, тільки проект схеми архітекτονіки націології, яка перебуває саме в процесі постання й творення, тобто в чинному стані, далекому навіть від можливості догматичного зафіксування складових її частин. Запропонована схема може бути, отже, поширена чи скорочена, чи перебудована залежно від фактичних надбань націологічних дослідів. Одним словом, попередньо наведено тут схему архітекτονіки націології - це лише її робоча програма, здійснення якої вимагатиме ще чимало години та колективних зусиль усіх, хто працює в цій ділянці соціології та кого спеціально цікавлять національні проблеми.

3. Потреба координації та організації націознавчих дослідів. Національні питання належать до найактуальніших справ нашої доби. Націогенетичні процеси викликають скрізь у всьому світі незвичайно гострий політичний фермент. Сучасна етнополітика й головна націотехніка, на жаль, на практиці мало рахуються з наукою. Методи їхньої практики здебільшого алхімічні. Не треба говорити, як це не тільки недоцільно, але просто небезпечно з погляду найближчої історичної майбутності. Завдяки цьому нація, що є одним із головних культуротворчих факторів, фактично може стати деструктивним її елементом. Вся наша сучасність надто зполітизована. Але найбільше мабуть слабує на цю гіпертрофію політики післявоєнний паннаціоналізм. Лише науковий критицизм зможе очистити його від тих рушницьких елементів, завдяки яким сучасний неонаціоналізм став паталогічним явищем у громадському житті. Паталогія на психозі теперішнього перечуленого та стихійного націоналізму також промовляє за потребу науки про націю і вимагає раціональної координації та зосередження націологічних дослідів, досі занадто розפורшених, а здебільшого навіть випадкового характеру.

Саме це означає потребу міжнародної централі, напр., Інтернаціонального Націологічного Інституту; далі періодичних міжнародних націознавчих конгресів; націознавчого щорічника, або ще краще за спеціальний націологічний журнал; і врешті - націографічної бібліотеки, де виходили б публікації про актуальні національні питання.

Одним словом, є звичайно потрібна найдоцільніша координація й організація наукової праці в цій царині, а отже й найтісніше об'єднання й зосередження наукових сил та установ, що працюють на цьому відтинку соціологічної науки.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 4 **Основні концепції нації.**

**Концепція політичної нації. Концепція етнічної нації.
Взаємоінтеграція елементів етнічної та політичної нації.
Протиріччя між пріоритетами громадянського суспільства та
націоналізму за Майклом Кеннеді. (2 год.)**

План

1. Етнічність і культура: спільне, відмінне, взаємозв'язок
2. Теоретичні основи самоорганізації етнічних спільнот
3. Національний принцип самоорганізації соціуму
4. Національна культура, її сутність і роль у націогенезі

Рекомендована література

Основна

15. Кузьменко, В. На порозі надцивілізації / В. Кузьменко, О. Романчук. – Львів, «Універсум». – 2022. – С. 63.
16. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2023. – С. 14.
17. Пасько, І. Україна: цивілізаційні контроверзи / І. Пасько //Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку : зб. мат-лів експертів Всеукр. експерт. мережі. – К. : Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2022. – С. 309.
18. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Сучасність, 2021.
19. Націоналізм. Антологія. Київ: КНУ, 2021.
20. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Місіонер, 2021.
21. Сціборський М. Націократія. Париж, 2021.

Додаткова

25. Берлін І. Націоналізм - знехтувана сила . Сучасність. 2021. Ч. 3. С. 95–110.
26. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея. Політологічні читання. 2020. Ч. 4. С. 115–142.
27. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає на національні держави? Deutschland. 1999. Ч. 6. С. 26–30.
28. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 771–796.
29. Дойч К. Народи, нації. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 546–566.
30. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.
31. Зайдман І. Кожний народ відповідає за свою владу, тому що він обирає її. День. 1999. 4 серпня.
32. Каганець І. Структура національного характеру. Перехід–IV 1999. Ч. 1–2. С. 101–108.
33. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала. Урядовий кур'єр. 2021. 26 лютого.
34. Мойсеїв І. Національна ідея: ідеалізм і прагматика (І мертвим, і живим... Т. Шевченко). Сучасність. 2021. Ч. 9. С. 51 – 67.
35. Фадеев В. Визначеність невизначеності: дрейф етноідентичності. Філософська думка. 2020. Ч. 3 С. 79–90.
36. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: CICERO, 2021. 226 с.

Концепції нації, які домінували впродовж останньої третини ХХ ст., на наш погляд, недооцінювали етнічного чинника у формуванні та функціонуванні національного феномена.

Цьому вони завдячують, перш за все, авторам і популяризаторам так званих модерністських теорій нації, зокрема Гансу

Кону (1891–1971) – відомому американському досліднику,

автору і науковому редактору більше 50 праць з історії націоналізму. Він, стоячи на ліберальних позиціях, пов'язував “добу націоналізму” лише з Американською та Французькою революціями, які проголосили ідею народного суверенітету, що

лежить в основі політичної теорії нації. У праці “Ідея націоналізму” (1944) Г. Кон розглядав етнічність як абсолютно неприйнятну ксенофобську позицію. “Це неприхильне ставлення до етнічності, – як зауважує американський історик Кен

Вульф, – пережило Кона”. Воно проявляється в тому, що етнічність часто трактується як обскурантська “віра”, “яка наражає на небезпеку загальнолюдські цінності”, які мають бути пріоритетними у сучасному світі.

Критичне ставлення до ідеї етнічності, заперечення її позитивного гуманістичного та демократичного потенціалу

спостерігається і на пострадянському просторі. Російська дослідниця З. В. Сікевич, вивчаючи стан міжнаціональних відносин у різних регіонах колишнього СРСР, зробила висновок, що один із найважливіших показників їхньої стабільності – рівень етнічного ризику, під яким вона розуміє ймовірність негативного впливу етнічного чинника на стійкість соціальної системи і виникнення небажаних наслідків у випадку прийняття тих чи інших владних рішень. Однак, чи можнанаейтралізувати або заборонити етнічність, етнічні почуття та ідеали, як це намагається зробити В. Тішков, який заявляє: “На мій погляд, у Росії прийшов час усунути лексику етнонаціоналізму”. Розмірковуючи про етнічність, він пише, що “академічне співтовариство породжує не лише суспільну нетерпимість, погане управління і трагічні колізії, але й фальшиві форми солідарності і небажані антагонізми в суспільній сфері”.

У чому ж сутність і дійсна роль етнічності та як вона співвідноситься з культурою й іншими атрибутами соціального ?

Відомо, що давньогрецьке слово “ethnea” спершу використовувалось для йменування інших (чужих) людей – периферійних племен і народів, які відрізнялись від греків способом життєдіяльності та нижчим рівнем розвитку, тоді як греки для самоназви вживали словосполучення “genos Hellenon”.

Так, наприклад, поступав Аристотель у своїй відомій праці “Політика”. Подібна практика збереглась і в новітню добу в США, де словом “ethnic” називали іммігрантів, а за білими англосаксонськими протестантами був зарезервований більш респектабельний термін “nation”.

Зазначимо, що в англійській мові слово “ethnic” – прикметник, який означає “етнічний”, а відповідного іменника в цій мові немає. Тому англійський учений Е. Сміт для позначення етнічних спільнот (етносів) вживає французьке слово “ethnie”, виділяючи його курсивом як чужоземне³³. У статті “Що таке етнічність”, яку він написав спільно з Дж. Гатчінсоном, зазначається, що “терміни “етнос” (“ethnie”) та “етнічний” (“ethnic”) ми будемо застосовувати однаковою мірою як до більшостей, так і до меншин, як до корінних (host) народів, так і до іммігрантських спільнот”.

У вітчизняній дослідницькій практиці і, насамперед, в етнологічній літературі поняття “етнос” – “це особливий вид спільності людей, яка утворилася історично й є особливою формою їхнього колективного існування”. Історичними формами буття етносу, на думку В. Євтуха, є плем'я, народність і нація. До основних якісних характеристик етноспільнот він відносить мову, специфічні елементи матеріальної та духовної культури (звичаї, обряди, норми поведінки), релігію та самосвідомість.

Науковий термін “етнічність” (англ. – ethnicity) – відносно нове поняття. Вважається, що першим його використав американський соціолог Д. Рейсмен у 1953 р., а в “Оксфордський англійський словник” він був включений у 1970 р.³⁷ Не зважаючи на численні дослідження, проблема природи і сутності етнічності, її змісту залишаються дискусійними. Це пояснюється складністю досліджуваного явища та особливостями його прояву в різних народів. Крім того, вияви етнічності характеризуються парадоксальністю, що виявляється, з одного боку, в стійкості і взаємопов'язаності етнічних ознак, а з іншого – в їх складній, багатоплановій структурі і динамічності. “У міру нашого заглиблення в предмет дослідження, – зауважують Дж. Гатчінсон та Е. Сміт, – ми починаємо помічати багато борозен в етносі та нашарувань (shifts) в етнічній ідентифікації; у літературі знаходимо численні приклади “множинної ідентичності”, яка включає не тільки визнання індивідом своєї належності до таких груп як стать, регіон, клас, релігія і т. п., але також багато накладених ідентифікацій з різними етносами або етнічними категоріями”³⁸. У стародавній Греції, наприклад, особа могла ідентифікувати себе зі своїм полісом (містом-державою), своєю етнолінгвістичною групою (іонійці, беотійці, дорійці, еолійці) або ж своїм етносом (всі елліни). У вітчизняній літературі переважають надто абстрактні дефініції “етнічності”. Так, в “Етнічному довіднику” (1997) зазначається, що етнічність – “термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням і, які виявляються у побуті, культурі, поведінці й у цілому в ментальності, підтверджуючи це походження й вирізняючи їх з-поміж інших”. А. Пономарьов у курсі лекцій з “Української етнографії” (1994) етнічність визначає як “сукупність суспільних відносин, котрі зв'язують особу як носія етнічних ознак з її етнічним середовищем, родичами, близькими і т. д.”. У «Малій енциклопедії етнодержавознавства» (К., 1996), де термін “етнічність” висвітлюється в кількох аспектах (як збірний термін, концепція, ідеологія, міфічний феномен, прояв у суспільному житті), авторське визначення відсутнє, натомість цитуються думки учених світу.

Серед них найзмістовнішою вважаємо дефініцію, наведену із журналу “Етнічність”, що видається в США. У редакційній статті першого номера цього видання (1974 р.) зазначається: “Термін “етнічність” стосується поєднання багатьох рис компонентів, що належать до природи будь-якої етнічної групи. Таким чином, етнічність – це поєднання спільних цінностей, вірувань, норм, смаків, самосвідомості, усвідомлення спорідненості в групі, спільної групової пам'яті та лояльності, певних структурних взаємовідносин в середині групи та прагнення до продовження існування за допомогою преференційної ендогамії...”. Крім позитивного значення, наведені визначення мають істотний недолік: вони розкривають лише внутрішній аспект формування і функціонування етносів – як “поєднання багатьох рис” чи “сукупність суспільних відносин, котрі зв'язують”, тощо. Проте, перша необхідна умова існування етнічності – наявність дихотомічного відношення

“ми – вони”. “Якщо такого відношення немає, – підкреслює російський вчений О. П. Садохін, – говорити про етнічність немає

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Інформаційна мобільність нації. Поняття мобільності нації. Мобільність нації як українська ідея. Редукціонізм мобільності нації. Етноцентризм. (2 год.)

План

1. Поняття мобільності нації
2. Інформаційна мобільність нації
3. Мобільність нації як українська ідея.
4. Редукціонізм мобільності нації.
5. Етноцентризм.

Рекомендована література

Основна

22. Кузьменко, В. На порозі надцивілізації / В. Кузьменко, О. Романчук. – Львів, «Універсум». – 2022. – С. 63.
23. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2023. – С. 14.
24. Пасько, І. Україна: цивілізаційні контрверзи / І. Пасько //Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку : зб. мат-лів експертів Всеукр. експерт. мережі. – К. : Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2022. – С. 309.
25. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Сучасність, 2021.
26. Націоналізм. Антологія. Київ: КНУ, 2021.
27. Ребет А. Теорія нації. Львів: Місіонер, 2021.
28. Сціборський М. Націократія. Париж, 2021.

Додаткова

37. Берлін І. Націоналізм - знехтувана сила . Сучасність. 2021. Ч. 3. С. 95–110.
38. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея. Політологічні читання. 2020. Ч. 4. С. 115–142.
39. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає на національні держави? Deutschland. 1999. Ч. 6. С. 26–30.
40. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 771–796.
41. Дойч К. Народи, нації. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 546–566.
42. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.
43. Зайдман І. Кожний народ відповідає за свою владу, тому що він обирає її. День. 1999. 4 серпня.
44. Каганець І. Структура національного характеру. Перехід-IV 1999. Ч. 1–2. С. 101–108.
45. Костенко А. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала. Урядовий кур'єр. 2021. 26 лютого.
46. Мойсеїв І. Національна ідея: ідеалізм і прагматика (І мертвим, і живим... Т. Шевченко). Сучасність. 2021. Ч. 9. С. 51 – 67.

47. Фадеєв В. Визначеність невизначеності: дрейф етноідентичності. Філософська думка. 2020. Ч 3 С 79–90.
48. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: CICERO, 2021. 226 с.

Чи не доводилось вам розмірковувати над тим, чому літера “М” в усіх алфавітах знаходиться посередині? Що більше: візуально ця літера за своєю формою — однаково, латина це чи кирилиця — ніби опирається ніжками на обидві частини абетки. Вона, закорінюючись у них, не роз’єднує цілісності абетки, а лише пікою середньої опори точно вказує лінію поділу, є водночас своєрідним мостом і центром поділу. Отже, об’єднує дві складові в одне ціле, тобто у цілісну знакову систему, за допомогою якої кожна нація закріплює свою мову, культуру, свій (і не лише свій) інтелект у матеріальних носіях інформації. Іншими словами, людина фіксує творчі набутки свого розвитку (знання, досвіду) в інформації, яку зручно і надійно можна зберегти та передати наступним поколінням, оскільки наша пам’ять не завжди є тривкою, а значить — достовірною. Лише завдяки вертикальному рухові інформації (від покоління до покоління), вивчивши досвід минулого і своїх безпосередніх попередників, сучасники здатні створити щось нове, прогресивніше, піднятися на вищий щабель розвитку. У цьому — наступність і новизна розвитку, безперервність традицій і активність новаторства по горизонталі, тобто примноження знань і досвіду на рівні одного покоління чи особи. Цю екзистенційну якість я називаю духовною інформаційною мобільністю (ДІМ) нації. Усі колонізатори саме через обмеження чи переривання процесів такої мобільності духовно збіднювали, а відтак асимілювали поневолені народи, інгібуючи насамперед їх мови і вивищуючи свої.

Таким чином, перманентне передавання чи непередавання інформації (а тим більше суворе переслідування і цілеспрямована заборона передач) рідною мовою як від предків до нащадків, так і всередині поколінь має доленосне значення для розвитку кожної нації, її суспільного інтелекту, для можливостей рівнопартнерської інтеграції тієї чи іншої країни в систему світового інформаційного, освітнього, наукового, мислительного простору. Звідси стає дедалі зрозумілішою життєва необхідність безперевного зв’язку поколінь, який зумовлює складну низку проблем взаємозалежності інформації і нації, мови і держави; проблем які часто формулюються так: є мова — є нація, а є нація — є держава. Отже, немає мови — немає держави.

Над цією актуальною для України проблемою я замислювався неодноразово. Не можу собі дорікнути, що з цієї проблематики мало написав і надрукував праць у різних наукових виданнях. Проте реакція — лише на рівні колег. Не спостерігається жодного інтересу до порушених проблем ні з боку урядових чиновників, ні громадсько-політичних організацій. То чи не слід наші, часом надто наукові, сентенції частіше переводити у площину більш популярного викладу, залучаючи традиційні для журналістів форми з доступною широкому загалу риторикою, розмаїттям гіпнотизуючих заголовків та підзаголовків, метафоричністю тощо.

У доцільності такого підходу до актуалізації доленосних для України проблем збереження національної ідентичності, духовного відродження та утвердження української мови як державної мене ще раз переконала стаття “Чи потрібна українцям українська мова?”, яку опублікував у газеті “Вечірній Київ” (15 січ. 1999 р.) етнолог В. Балушок. Йдеться не про риторичність запитання у назві статті, не про ту буцімто більшість смертних українців східних областей, якою вельми часто спекулюють сьогоднішні українофоби, доводячи непотрібність української мови. Йдеться про надто серйозну і малодосліджену роль інформації у сучасних процесах націотворення, а значить — державотворення, якою, вочевидь, будуть спекулювати не лише під час президентських виборів.

У цьому контексті відзначимо намагання автора привернути увагу читачів до принаймні двох, на нашу думку, важливих аспектів суспільного життя. По-перше, етнолог акцентує увагу громадськості на тій сучасній закономірності, за якою, визнаємо ми її чи ні, каналами ЗМІ дедалі більше передається етнокультурної, етномовної, етноісторичної, етнорелігійної та іншої інформації. У той же час питома вага усної традиції у передачі інформації зійшла майже нанівець. Отже, ЗМІ виразно відіграють дедалі більшу роль у деформуванні села як споконвічної твердині української звичаєвості, свідомості традиційних носіїв української мови. По-друге, вчений відзначає наявність фактично двох мереж ЗМІ — україномовної і української за змістом на Заході та російськомовної і переважно семантично неукраїнської на Сході України. Це, на погляд науковця, практично спричиняє творення двох окремих етносів у межах України, тобто фактичне формування спочатку етнічної, а відтак — національної самосвідомості. Створення нового етносу в східних областях України викличе в майбутньому проблему етнічного, а потім — територіально-політичного розмежування із західноукраїнським етносом.

Усе це вказує на важливість Центру України, зокрема її столиці, не лише в збереженні соборності наших земель, а й у локалізації межовості в українському контексті, виходячи із нашої ментальності, характерологічних рис народу і впливу на нього геополітичних реалій. Саме ці реалії виводять сьогодні Україну на межу між НАТО і СНД, а останні події в Югославії вимагають від неї не лише посередництва — медіації, а і визначення власної чіткої проукраїнської політики, яка була б домінантною впродовж її історичного розвитку. Адже не дарма зауважено, що усталені нації характеризуються словами, які починаються на літеру “М”, переважно повно узагальнюють ці основні їх риси (властивості) впродовж великого історичного часу і притаманні їм сьогодні.

Звернімося до досвіду стародавньої Греції. Усім відомо, що основу життєдіяльності греків становила гармонія (чи намагання її віднайти) між фізичною культурою тіла людини та її розумом, духовною культурою. Тобто панувала філософія “м’яза” як втілення гармонії тіла та інтелекту людини — творчої, гордої і сильної, як міра, що не стала крайністю. Для предків сьогоднішніх італійців об’єктом поклоніння та обожнення була музика. Щодо німців, то їх навіть народні пісні нагадують марші. А марші та марширування, як відомо, — атрибути людей войовничого духу, дисциплінованих, точних розрахунків і розмірених дій, які часом не лише уподібнюються до роботи машин, а й самі — талановиті механіки. Коли мова про французів, то, мабуть, про них можна говорити лише жартома. Кожній дорослій людині спадають на думку слова “мадам”, “мадемуазель”, адже переважно вони надто охочі до залицяння, веселого флірту і ніби немає в житті проблем, окрім жіноцтва. Більш серйозними виглядають англійці. Мабуть тому, що на холодність їхнього характеру вплинули два важливі фактори — статус їх країни як метрополії та строгі звичаї монархів. Тому важко сказати, чи ця риса відбиває “великобританськість”, чи “англійськість”.

У США, в Америці загалом європейці асимілювали і майже знищили тубільне населення. Перестали повнокровно функціонувати питомі мови, їх витіснило засилля англійської, іспанської, португальської мов. Їм перервали життєдайну нитку спадковості, яка зберігає ідентичність нації, її риси, так би мовити, у чистому вигляді. Американці, приміром, є синтетичною нацією, в певному сенсі — збірним суспільно-політичним утворенням, яке інтегрувало етнічні риси, культурні традиції багатьох народів, хоча англосакси домінують. Загальною американською мрією на освоєних нових землях стало якомога швидше розбагатіти і долучитися до високого матеріального добробуту, скористатися потужною соціальною інфраструктурою послуг та індустрією розваг. І тут універсальним єдиним засобом є “мані”, яким, якщо і не поклоняються, то у будь-якому разі — вимірюють ними світ. А, може, світ сам дасться ними вимірюватися? Цей засіб, однак, не завадив розвиткові американського месіанства у поширенні світової демократії. Арабський світ ми не так добре

знаємо і він — дуже різnorідний, але Мекка — місце поклоніння та духовного єднання всіх. Євреї — більш відомі і знані як винятково мобільний (активний, згуртований) народ, якому, єдиному в світі, вдалося відродити втрачену мову, піднести поняття “нації” до почуття єдності “родини” — дому синів Давида чи дітей Сіону. Вони крізь землю пройдуть. Таке враження, що свій ДІМ — духовно-інформаційну мобільність нації євреї вже вибудували.

Яке ж слово вичерпно характеризуватиме самоназваного “старшого” брата? Воно не повинно нести якогось примітивного навантаження на кшталт “матюкання” як характерологічну рису росіян. Якщо звернутися до відомих російських істориків — С. Соловйова, В. Ключевського, П. Мілюкова, то вони підкреслювали, що впродовж усього розвитку для Росії була характерна постійна невідповідність рівня матеріальних і культурних засобів потребам держави. Ця неадекватність між можливостями країни і потребами народу породила відомий і у радянські часи дефіцит вкрай необхідних товарів і послуг. Усунення цієї суперечності, яка нерідко спричинювала в Росії криваві смуги, а в наш час призвела до мирної демонстрації в Новочеркаську та розстрілу її учасників, утвердило не лише мобілізаційно-розподільчу схему використання обмежених ресурсів, а й мобілізаційний тип розвитку загалом. Державним пріоритетом для такого типу розвитку стає воєнно-фіскальна політика, яку з метою добування необхідних ресурсів проводили “згори” самодержавно як царі, так і генеральні секретарі компартії. Поглиблюється провалля між елітою (номенклатурою) і масами. За таких умов і обставин влада є не для того, аби служити громадянам, бо немає самих громадян, а є робітники, працівники, захисники, є повна зайнятість в ім’я імперського майбутнього, яке більшовики ще називали світлим і щасливим.

Існує між людей інший тип розвитку, протилежний мобілізаційному — інноваційний. Його основа — випереджальні інвестиції, зокрема, фінансові, високий рівень освіти та розвитку науки, фахових знань, досвіду, широка соціальна інформатизація та потужний інтелектуальний потенціал суспільства у цілому. В системі факторів цього типу розвитку домінують економічні інтереси суб’єктів діяльності, які збігаються з державними, що сприяє формуванню демократичної в європейському розумінні політичної системи. Імпульси потрібної науково-технічної модернізації та соціально-економічних змін зумовлені внутрішніми потребами господарювання, вимогами часу та необхідністю удосконалення державного управління. Вони задані природно-органічним темпом розвитку, мають вичерпне інформаційне і фінансове забезпечення та здійснюються шляхом еволюції, тобто через акумулювання нагромадженого потенціалу суспільних трансформацій, що продиктовані вимогами “знизу”, зокрема приватним підприємництвом, розширенням ринку збуту товарів, глобалізацією економіки, врахуванням регіональних особливостей тощо.

Названі типи суспільного розвитку відповідним чином впливають на формування соціуму, ментальності народу, на елітотворення і методи розбудови держави, зокрема типу самого суспільства — закрите, відкрите; громадянське, тоталітарне і т. п. Мобілізаційна модель суспільного розвитку стимулює автократичний метод управління, зумовлює ресурсний, а не діяльнісний підхід до трудового потенціалу людини (країни), розглядаючи її як “гвинтик”, а не вільну творчу особистість з певною традиційною культурою, духовністю тощо. Водночас і саме суспільство — це лише гігантська фабрика, якою найефективніше керують геніальні “вожді”, що освоїли весь розум людства і безпомилково знають: де, коли і який гвинтик “вкрутить или убрать”, тобто “турбуються” про гвинтиків. До цього можна додати навіть знакові вбивства лідерів (Кіров, Старовойтова) чи розправу з гетьманом Полуботком у тій же Північній столиці.

Що стосується України, якій органічно і традиційно близька європейська культура та демократичність суспільних відносин, то на восьмому році своєї незалежності їй важко вирватися з лабет мобілізаційної моделі розвитку і перебороти залишкову інерційність. У нас

ніби утворилися дві нації: одна — за інноваційний, друга — за мобілізаційний тип розвитку, не кажучи вже про те, що перша — за незалежність України, друга — проти. Частина соціуму ніяк не хоче визнати очевидних реалій: мобілізаційний тип розвитку, що є ефективним за екстремальних умов (приміром, під час війни), істотно поступається інноваційному на довгих дистанціях мирного життя у плані темпів розвитку суспільства, продуктивності і якості праці, створення високого рівня добробуту і тому не може бути прийнятий як модель майбутнього України. Роздвоєння відчувається і в підходах до способів рекрутування суспільної еліти: чи ми за еліти “по крові” (коли дворянські, приміром, титули передаються в спадок), чи підтримуємо формування еліт “за владою” (статус та привілеї надаються за службу), чи, нарешті, ми за процес становлення еліт за інтелектом, за багатством духовним (чи матеріальним), тобто за творчим внеском, знаннями особи. Нас відучили від адекватної інноваційному розвитку оцінки особи, поваги її свободи, знань, поглядів тощо.

Ми ж повинні враховувати в комплексі географічні, економічні, політичні, інформаційні, соціально-психологічні, духовні та інші чинники. Але почнімо з історичних. Коли я сьогодні дивлюся на гру футболістів національних збірних Андорри і нашої країни, то мимоволі спадає на думку запитання: чи могла Україна зберегтися на карті Європи, як держава Андорра? Якби нас було, скажімо, 65 тис. мешканців, то чи не проковтнули б нас сусіди в одну мить, навіть, якщо б ми сховалися у Карпатських ущелинах. Отже, для України, щоб вижити, велике значення мала не лише глибина історичного коріння, а й “критичність маси”. Не забуваймо, що з українцями не вчинили за чеченським чи кримськотатарським варіантом лише тому, що, за словами Хрущова, в залізничному парку колишнього Союзу не вистачило товарних вагонів. Але, якщо ми ще не забули “телятників Берії”, бо нам нагадують жертви репресій, то вже зовсім не пам’ятаємо вагонів Столипіна. Цей реформатор і прихильник великої Росії вивіз з України майже 1,5 млн. українців на Далекий Схід. Нас завжди розпорошували, зменшували і нищили. Додаймо відомі тепер голодомори — отже, те, що цього не вдалося зробити, заслуга мас більша, аніж національної еліти. Чи змінилася демографічна ситуація на краще, виявить перепис, що буде проведений вже у третьому тисячолітті.

Хотілось би звернути увагу на два слова — “маса” і “межа”. Масу вимірюють, а міра уможливорює проведення певних меж. Українці вічно жили на межі можливого, де їх кількісно-якісний параметр відігравав вирішальну роль. На межі татаро-монгольської навали і Європи, на межі мобілізаційного і інноваційного типу розвитку, на межі православ’я і католицизму, європейської та азіатської культури, на межі збереження своєї ідентичності та асиміляції, зрештою, життя і смерті. І сьогодні ми на межі СНД і НАТО. Тому пора навчитися жити “на межі”, мати межівний сумнів пізнання, філософію сумніву, але не “м’ятежну” душу власного Я; пора опрацювати ефективну державну політику, а не кожен раз запитувати: бути нам буфером чи мостом? Більше того: страшити всіх, що у першому випадку нас можуть прищемити, а в другому — затоптати. Треба зло межі перетворити в добро від вигідності спілкування та взаємозбагачення культур, в мудрість “середини”, використовуючи геополітичний потенціал межі для творення Європи нового століття, опрацювання проукраїнської, а не пронатівської чи промосковської політики.

Адже ще й нині не канули в Лету часи, коли від української межі (землі) кожен з сусідів намагався відрізати якомога ширшу скибу. Хіба сьогодні не в сусідній країні легально існує партія, яка хоче за рахунок українських територій побудувати Велику Румунію (Романія Маре)? Якщо ми ніби пережили часи гасел на кшталт “Польща від можа до можа”, то, судячи з поведінки окремих російських політиків, які не проти висунення своєї персони в президенти Росії, з їх промов та вояжів до Севастополя, нам ще не скоро забути гасло “Росія там, де ступила нога її солдата”. Україна обкраяна з усіх боків і ніхто не думає над

політикою дерусифікації, над збереженням принаймні українських топонімів на історично-етнічних наших землях Надсяння, Лемківщини, Холмщини, Підляшшя, Берестейщини, Стародубщини, Курщини, Воронежчини, Кубані і т.д. Перемишль, який колись разом з Коломиєю був центром українського просвітницького, культурного і духовного життя України, де видавалося великими тиражами наше друковане слово — сьогодні не має права на свою питому назву. Україна в національній політиці з сусідами не використовує відомих істин: завжди має рацію той, хто захищає своє, і не правий той, хто зазіхає на чуже. І цих істин не може затемнити давність часу від рішень Антанти чи Ради її послів щодо Західної України чи сильних світу сього в Ялті поділити Європу. Ми не використовуємо природного права української нації на відродження. Однак, турбує і інше. Назви цих земель, міст та сіл, імена князів-засновників, на честь яких вони названі, свідчать: ми — древній народ, який у минулому володів великими обширами, створив могутню державу. Чому лише наприкінці другого тисячоліття від Різдва Христового ми відродили державну незалежність на досить таки обшарпаних і далеко не соборних наших землях? В нашій давнішій історії мають місце три печально доленосні для нас “П” — проголошення Московського патріархату (1589 рік) та пізніше приєднання до нього Київської митрополії; зрадливість та підступність нашого північного сусіда у Переяславських домовленостях (1654 рік); поразка під Полтавою (1709 рік). А пізніше українські патріотичні сили не змогли об’єднатися навколо Петлюри, що призвело до знищення більшовиками УНР.

Ті чорні для нас дати спричинили на довгі часи плюндрування України і творення образу розритої могили як символу славної її історії. Державницьке мислення, а відтак політичне життя відійшли від нас. Цей дорогоцінний скарб наших батьків та пращів на нашій землі уже шукають чужинці, залишаючи нам розриту могилу — знищену Україну. На жаль, не українці віднаходять те, що, якби знайшли ми, то “не плакали б діти і мати не ридала б”, не страждала б мати-Україна та її діти — народ український. Україна не змогла (причини поразок — це окрема велика тема) відшукати національний модус (спосіб, ідею), щоб продовжити і примножити славу пращів, зберегти соборність земель. Правнуки погані, а не достойники нації, не насипали високої в степу могили, не відправили, як годиться, традиційної тризни, а розпочали суперечки і самоїдство. Відсутність монолітної єдності не сприяє розвитку, особливо на межі. Ми забули філософію тризни як традиційне знання єдності трьох споконвічних чинників тяглості розвитку: визнання та пошанування всього того доброго, що зробили предки, вміння його зберегти та ефективніше відтворити і, нарешті, додати до набутого своє нове, прогресивніше. Нам віддавна намагалися перервати життєдайну, міцно сплетену з наших стародавніх традицій, золоту нитку спадковості (наступності) суспільного розвитку. Нас переслідували навіть як співаків тужливих пісень біля розритих могил. Національний модус трансформується в образ могили. Ми втратили національну ідею, психологію державотворців та дух запорізького лицарства. Тому з наших золотих ниток спадковості почали крутити російські вірвовки та робити шнурки до польських й інших чужинецьких черевиків.

А ми ж мали першими свою Конституцію — конституцію Орлика. Але щоб зарясніла наша національна ідея, потрібна була довгождана весна народів Європи, потрібні були її подвижники — апостоли слова правди, високої самопожертви та патріотизму, люди, які своїм інтелектом та енергетикою були спроможні вирватися з потужного імперського поля духовно-інтелектуальної денаціоналізації. Саме вони отверзли нам уста, впровадили в широку суспільну свідомість назву Україна як землі нашої обітваної, накраяної — звідси, мабуть, походить і назва Україна в розумінні Вітчизна, що наділена, подарована нам Богом, замість Малоросія — підкинutoї великим загарбником та привласнювачем питомих назв Київської Русі (русинів, русичів), її ікон та інших прикметних культурних, духовних атрибутів наших предків. Колонізатор наклав строге табу на українську національну ідею,

почав вивищувати свою і злочинно нищити нашу мову, культуру, традиції, ретельно готувати довічні кайдани.

Отже, нині, за умов тотального змосковщення, чи не єдиною можливістю українства вистояти і зберегти свою національну автентичність є підвищення духовно-інформаційної мобільності (ДІМ) нації. Беззаперечно, українству притаманна, а ще більшою мірою має бути властивою мудрість “середини”, яку геніально висловив Шевченко: чужого навчайтеся і свого не цурайтеся. Ми не переступили своєї межі, як і не захистили її від чужинців у фізичному і духовному сенсі. Межуймося, щоб не зденаціоналізуватися від братньої і небратньої любові. Це особливо актуальне за умов глобалізації світового інформаційного простору, коли інформація без перешкод перетинає кордони держав, проникаючи у беззахисне поле їх культури, традицій, не збагачуючи, а зодноріднюючи їх.

Духовно-інформаційна мобільність нації, власне, ґрунтується на двох складових суспільного розвитку: традиціях і новаціях. З цих міркувань ДІМ нації є тим українським інформаційним “медіумом”, який у розумних межах поєднує національні традиції та власний досвід з введенням (запозиченням) нового. Цей одвічний рух (коловорот) інформації в суспільстві віддзеркалюють форми такої мобільності інформації як єдиності духовної ідеї та матеріальних її носіїв, тобто духовно-матеріального феномена.

Йдеться про вертикальну та горизонтальну форми духовної інформаційної мобільності нації, у яких конкретизуються напрямки руху інформації (знань, досвіду) у суспільстві та її зміст, цінність, новизна тощо. За допомогою вертикальних форм (структур вертикальної передачі інформації від покоління до покоління) формуються історична пам’ять, духовність, національна свідомість, гордість і менталітет народу, базовий (ресурсний) рівень знань — національна освіта, культура, традиції, громадська думка і виховний ідеал, норми поведінки, цінності, орієнтації і т. д. За допомогою горизонтальних форм передачі (на рівні одного покоління чи особи) створюється інтелектуальна власність народу, наука, система інтелектуальних національних центрів, різні творчі та інноваційні організації. Таким чином, у вертикальному русі при формуванні суспільного інтелекту першорядна роль належить культурним традиціям, які передаються через сім’ю, школу, релігію тощо, а в горизонтальному — національній науці, різним формам творчості.

Тут і підвищення кваліфікації, фахова перепідготовка та адаптація до нових умов інтенсивності комунікацій нації і особи.

Велике значення має соціальна активність — трудова, творча, громадсько-політична, тобто творення нового (знань, технологій, машин, книг, музики тощо). Кожен набуває в сім’ї, школі та середовищі спільноти свою “вертикаль” знань, досвіду, які є стартовою базою його діяльності по горизонталі, можливостями досягнення ним рівня творчості та елітарності в суспільстві (у світі). Водночас це і є висхідною точкою на шляху інноваційного розвитку країни. Отож, якщо “вертикаль” пов’язана з традиційною інформацією, то “горизонталь” — з новими знаннями, з їх впровадженням в життя та адаптацією, тобто з фундаментальними дослідженнями та використанням їх здобутків на практиці. Тобто “вертикаль” зумовлює еволюційний шлях розвитку, а “горизонталь” — революцію, пов’язану з науковими відкриттями та соціальним масштабом їх застосування.

Якщо ми хочемо побудувати українську Україну (а саме так сьогодні можна коротко висловити нашу національну ідею), то державним пріоритетом має бути розвиток національної освіти, культури, фундаментальної науки, високодуховного інформаційного простору і інших складових науково-інтелектуального ресурсу, що є інформаційним за природою. В Україні може девальвувати національна валюта, але ніколи не можемо

допустити, щоби впали національна школа, припинилося формування духовної інтелектуальної еліти нації. В іншому випадку через десяток років наступить непоправне. Хочемо того чи ні, в Україні буде побудоване інформаційне суспільство, бо до такого суспільства крокують усі народи; але чи буде воно українським, то це — питання з питань. Ми відірвалися осколком від великого імперського материка з його мобілізаційним типом розвитку. Проте для того, щоб стати самостійною країною інноваційної європейської моделі, яка уможливить у перспективі нашу інтеграцію в світовий освітянський, науковий, інформаційний і інший простори як рівноправного партнера, нам потрібно не лише упорядкувати свою господарку, а й те, з чого власне вона починається — з удосконалення її людського чинника, з підвищення національної свідомості та поліпшення видимого і невидимого розмаїття, насамперед духовного, фахового, культурного, соціального, яке формує особистість. Незалежність дала нам можливість подивитися і на себе: могли б виглядати краще. Ми проголосили незалежність України, тепер творимо українців. Треба наполегливо і активно формувати національну гордість, психологію державотворців, патріотизм. Це не дається короткотривалим правовим політичним актом, а вимагає десятиліть. Однак фундамент необхідно закладати сьогодні, бо завтра може бути вже запізно. Вкрай бажана економіка із замкнутим у середині України циклом, слід створити цілісну структуру розвитку культури, освіти, виховання і т.д.

Треба, нарешті, виходити з національних інтересів, національної безпеки, з національного модуса у формуванні засад основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики України як держави українського народу. Треба скористатися станом “межі” для збільшення свого геополітичного потенціалу в новій Європі і світі, додатковими природними можливостями для розширення комунікації та взаємозбагачення в інформаційному, освітньому, економічному та іншому плані. Треба серйозно з наукових позицій проаналізувати: чому, наприклад, у цьому році Польща святкує 80-ліття своєї незалежності, а ми крокуємо лише до восьмиліття. Що ми робимо для 10-ліття незалежності України в світлі культури? Українська нація має стати якомога мобільнішою у здобутті традиційних та творенні нових знань (конкурентоспроможної інформації, передового досвіду, наукомісткої продукції), у реформуванні та інтеграції своїх систем освіти, науки, техніки, у кращому використанні людського капіталу, особливо — молоді, в тому числі молоді еліти України як ядра її майбуття.

Якщо духовну інформаційну мобільність (ДІМ) нації розглядати в більш широкому контексті (не лише стосовно України, а загалом щодо країн посттоталітарних і постколоніальних, які потерпіли від поділу їх територій, від інгібування їх мов, культур, традицій, релігії, від інформаційних інтервенцій в їх простір тощо), то це — багатофакторна концепція збереження ідентичності того чи іншого народу в імперськозалишковому несприятливому для національного і духовного відродження середовищі, концепція розвитку розмаїття культур усіх народів та інтелектуального потенціалу кожного народу як бази його інтеграції на рівнопартнерських засадах у вільне світове співтовариство. Ця концепція порушує проблеми прав націй, а не лише людини, примату народів, що відроджуються, звільняючись від колоніального гніту, тобто вимагає проведення нової соціогуманістичної політики у світовому вимірі.

Кожен народ (людина) повинні мати свою мрію, національну ідею. Творчість вимагає фантазії, але це не повинна бути *Fata Morgana*. Українству слід виходити із свого національного модуса. І не треба науковцям докоряти йому за створення підставових національних міфів, мрій у процесі формування психології державотворення, а допомагати знаннями втілювати українську ідею. Насамкінець дозволю собі нагадати об'єктивну закономірність: обсяг науково-технічної інформації зростає за експонентою, тобто подвоюється за певний період часу, який має тенденцію до скорочення, а сама інформація —

до старіння. Тому українцям слід бути мобільнішими щодо здобуття традиційних та творення нових знань, розвитку національної освіти, науки, культури, поширення інноваційної діяльності та передового світового досвіду в економіці, техніці, технології. Якщо нашою метою не стане розбудова української України, то творення в Україні інформаційного демократичного, громадянського чи будь-якого іншого суспільства без прикметника “українське” буде для титульної нації марою. І образ розритої могили нас не покине.

Реально концепція духовно-інформаційної мобільності (ДІМ) нації може розглядатися в нашому транзитному суспільстві як складова української національної ідеї (УНІ). Символічно, що уже сама аббревіатура концепції — ДІМ нації — ніби визначає в сучасних умовах сенс УНІ — розбудувати дім (рідну хату) народу, тобто творити національну державу, лише за умов існування якої матимемо на рідній землі свою правду, силу і волю.

Якби ці побажання дійшли б до свідомості широкого суспільного загалу, то вдалося б виявити такого лідера нації, який зможе вивести Україну із глибокої економічної і духовної кризи, зняти з хреста багатомільйонний український народ і допомогти йому в новому столітті вийти на широку дорогу прогресу. Чи не потрібно українству з’ясувати для себе: Кого чи Що характеризує межовість на сучасному етапі нашого суспільного розвитку? Який, власне, прояв (значення) вона має для України, для формування ментальності її народу, для його економічного, соціального та політичного майбуття? Для вивчення етнопсихології української нації, для передбачення її поведінки на наступних виборах Президента України, для вибору стратегії зовнішньої і внутрішньої справді проукраїнської політики, тактики взаємовідносин з близькими і неблизькими сусідами, з братніми і небратніми народами, врешті, для українських національних інтересів? Кого вважати братнім народом і чому? Чи тому, що від нашої межі він “по-братньому” відкрояв великий шмат землі чи присвоїв собі наше ім’я русина, а нас намагався змосковщити? Чи тих, що зневажають і далі нашу мову як державну, вважаючи, що українська культура має бути маргінальною, тобто такою, яка розвивається на “стику” двох культур, мов? Чи може тих, які взагалі заперечували і заперечують існування української мови та хочуть якнайшвидше відсунути її на маргінес історії?

Чи межовість — це правильне розуміння слів Шевченка щодо рівноправного статусу української та російської мов і культур — в них своя мова і культура, а в нас — своя? Чи це запопадливість перед великим и могучим язиком? Чи можемо мати власний флот у Чорному морі, чи лише єдиний и обций? Ми гордимся лише українським паспортом чи панамським також, чи нам все одно — аби гроші та харчі хороші? Чи достойно реагуємо на відмову сусіда ратифікувати підписаний договір про дружбу і співпрацю, чи знову задоволимо його часткою відкрайної нашої межі? Чи характеризує нас межовість як таких, що розумно шукають прийнятний варіант посередині екстремальних ситуацій, чи нам більше притаманна посередність вибору? Врешті, межовість — це наша доля чи характерологічна риса, наш фатум чи фантом? Межовість — це вибір такої особистості, яка, спершись на Лівобережну і Правобережну Україну, об’єднає, нарешті, націю; чи вона віддасть пріоритет процесам регіоналізації на своїй землі? Чи межовість у час глобалізації інформаційного простору світу сприятиме впровадженню концепції ДІМ НАЦІЇ для збереження її етнічної ідентичності, розвитку української мови, культури в світовому розмаїтті культур, чи підсилюватиме їх зодноріднення?

Чи межовість притаманна лише українству, відображаючи у такий спосіб нашу “українськість”, чи вона також уможливорює вихід за національні рамки. Адже, скажімо, поляки теж говорять про “свою” межовість, правда, — дещо іншу. Проблема польської межовості, до речі, піднімалася тоді, коли Річ Посполита охоплювала землі навіть

Центральної України. Із здобуттям Україною своєї державної незалежності, вступом Польщі до НАТО, ця проблема — інша. Але може вона і тому інша, що у них не є розмитою залежність (а, може, національна свідомість) між національним модусом і духовно-інформаційною мобільністю (ДІМ) нації, між культом могил як символом державності в минулому і культом національної ідеї як беззастережним дороговказом руху в майбутнє, однозначно пропольське, європейське і світове.

Нарешті, межовість — це наше чухраїнство, хutorянська розхристаність та мовний нігілізм, чи це усвідомлення нацією розбудови соборної України як власної держави, як самостійного і рівноправного суб'єкта світового співтовариства. Отже, виходить, що між мовою, межею, модусом і мобільністю багато спільного і повчального. Разом поміркуймо, може, зробимо правильні висновки для оптимізації процесів державотворення, консолідації нації, збереження нашої етнічної ідентичності і не будемо вдома питатися: чи потрібна українцям українська мова? Тим більше, що для її впровадження потрібні не так іноземні інвестиції, як власна воля і конкретні наші земні дії.

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Національна ідея. Ідеалізм і прагматика національної ідеї. Функції національної ідеї. Деїдеологізація суспільства. Різновиди деїдеологізації. Рецепції національної ідеї. (2 год.)

План

1. Національна ідея.
2. Ідеалізм і прагматика національної ідеї. Функції національної ідеї.
3. Деїдеологізація суспільства. Різновиди деїдеологізації.
4. Рецепції національної ідеї

Рекомендована література

Основна

29. Кузьменко, В. На порозі надцивілізації / В. Кузьменко, О. Романчук. – Львів, «Універсум». – 2022. – С. 63.
30. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2023. – С. 14.
31. Пасько, І. Україна: цивілізаційні контроверзи / І. Пасько //Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку : зб. мат-лів експертів Всеукр. експерт. мережі. – К. : Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2022. – С. 309.
32. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Сучасність, 2021.
33. Націоналізм. Антологія. Київ: КНУ, 2021.
34. Ребет А. Теорія нації. Львів: Місіонер, 2021.
35. Сціборський М. Націократія. Париж, 2021.

Додаткова

49. Берлін І. Націоналізм - знехтувана сила . Сучасність. 2021. Ч. 3. С. 95–110.
50. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея. Політологічні читання. 2020. Ч. 4. С. 115–142.
51. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає на національні держави? Deutschland. 1999. Ч. 6. С. 26–30.

52. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 771–796.
53. Дойч К. Народи, нації. Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2021. С. 546–566.
54. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С. Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.
55. Зайдман І. Кожний народ відповідає за свою владу, тому що він обирає її. День. 1999. 4 серпня.
56. Каганець І. Структура національного характеру. Перехід-IV 1999. Ч. 1–2. С. 101–108.
57. Костенко А. Гуманітарна аура нації або Дефект головного дзеркала. Урядовий кур'єр. 2021. 26 лютого.
58. Мойсеїв І. Національна ідея: ідеалізм і прагматика (І мертвим, і живим... Т. Шевченко). Сучасність. 2021. Ч. 9. С. 51–67.
59. Фадеев В. Визначеність невизначеності: дрейф етноідентичності. Філософська думка. 2020. Ч. 3. С. 79–90.
60. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен: CICERO, 2021. 226 с.

Після проголошення незалежності України українська національна ідея опинилася в центрі гострих дискусій, зудару протилежних поглядів, що зумовлено низкою причин. По-перше, як і в попередні історичні періоди перспективи нинішнього державотворення залежать від вмiлого поєднання національного і соціального чинників. Намагання деідеологізувати державотворення на конституційному рівні не дало бажаних наслідків, бо ідеологічна невизначеність загострила ідеологічне протиборство, що найяскравіше відтворює політична структура Верховної Ради України. За статтею 15 Конституції України, “жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова”. Якщо йдеться про панування якоїсь партійної ідеології, то не може бути жодних заперечень. Однак слід наголосити, що кожна держава ґрунтується на певних ідеологічних засадах, які визначають її внутрішню і зовнішню політику. По-друге, така невизначеність національної ідеї посилюється особливостями перехідного періоду, коли національно-державотворчі сили ще слабкі й неорганізовані, що призводить до їх взаємопоборювання, а сили комуністичного реваншу спекулюють на кризовій ситуації, протидіючи проведенню радикальних суспільних реформ. Об’єктивно вони виступають разом з прихильниками інших різновидів російського імперіалізму, які не змирилися з відновленням незалежної Української держави. Звідси – різні варіанти ліквідації національної державності: від абсолютно безперспективних намірів “відродити СРСР” до нав’язування союзу України, Росії та Білорусії. По-третє, дискусії навколо проблеми української національної ідеї зумовлені далеко не однаковим рівнем національної свідомості в регіонах нашої держави. Він – найвищий у галицьких областях і найнижчий в Криму і Донбасі, що підтвердили результати останніх парламентських виборів. По-четверте, на таких дискусіях відбивається неоднаковий теоретичний рівень їх учасників. Нерідко дискусії ведуться на аматорському, нефактовому рівні, без доконечного в таких випадках належного теоретико-методологічного підґрунтя. Не маючи жодного уявлення про ідею як філософську категорію, дискусанти з числа публіцистів, істориків, юристів, економістів і навіть фахівців природничих і технічних наук трактують національну ідею за своїми квазітеоретичними чи побутовими уподобаннями. Дослідження публікацій про національну ідею в Україні дозволяють виділити такі чотири основні групи її трактування: 1) заперечення самої української національної ідеї; 2) відмова від її визначення через всеосяжність цього поняття; 3) ототожнення національної ідеї з національним ідеалом, національною ідеологією, концепцією, доктриною тощо; 4) синтетичний погляд на неї в соціальному часі і “соціалізованому просторі”. Заперечення національної ідеї – це аж ніяк не висновок із сумлінних теоретичних досліджень, а результат або низького рівня методологічної культури, або звичайнісіньких політичних спекуляцій. У цьому майже нема різниці між пересічним компартійним ортодоксом-ідеологом і академіком Петром Толочком

як визнаним істориком середніх віків. Підступність такого підходу в тому, що заперечується лише українська національна ідея, хоч, правда, інколи спостерігається спроба узагальнити заперечення національної ідеї взагалі. Приміром, лідер КПУ Петро Симоненко пише: “Національна ідея” не має чітко окреслених параметрів”¹. Зрозуміло, що такий безапеляційний висновок – це наслідок політичної упередженості. Український філософ Федір Канак зазначає, що “національна ідея постає підсумковим зображенням, синтезом особливостей культури, історії, самосвідомості етносу”, “як погляд нації на себе”². Звичайно, такий погляд може бути й розмитий під впливом тривалого чужоземного поневолення, що не спростовує загального правила. Цікаво, що противники української національної ідеї не заперечують “русской идеи”, яку всебічно дослідив М.Бердяєв³. Теоретичні проблеми національної ідеї досліджували за рубежами України інші вчені, зокрема єврейський релігійний філософ Мартин Бубер. Відштовхуючись від його висновків, українська дослідниця Оксана Забужко звертає увагу, що про національну ідею слід говорити лише тоді, “коли який-небудь народ помічає свою одність, свій внутрішній зв’язок, свій історичний характер, свої 5 традиції, своє ставлення і розвиток, свою долю й призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі”⁴. Врешті-решт, заперечення національної ідеї має на меті: підготувати ґрунт для того, щоби тримати українську людність у полоні своєрідного малоросійського варіанту російської імперської ідеї. Коли за опрацювання національної ідеї беруться “дослідники”, які виходять з тези про неможливість її визначення, то про плідність дискусії не може бути жодної мови. Щоби вести дискусію, треба насамперед уточнити понятійно-категоріальний апарат, як цього вимагає елементарна логіка. Та до такого визначення прихильники подібних поглядів не доходять – і в цьому нема нічого дивного, адже учасниками таких дискусій, як правило, виступають публіцисти. Не сприяє ефективності дискусій ототожнення національної ідеї з національним ідеалом, національною ідеологією, концепцією, доктриною і т.ін. Якщо не окреслена специфіка національної ідеї в системі понятійно-категоріального апарату, то на кожному кроці буде підстерігати небезпека підміни понять. Таке трактування показало свою неперспективність у монографії правника Віктора Медведчука⁵. Вона рясніє досить дивними суперечностями і навіть протилежними твердженнями, бо її автор не завдав собі труда розібратися з категоріями “частина” і “ціле”. Подібну непослідовність проявляє кандидат технічних наук Олександр Кравчук. Спочатку він пише, що об’єднання конструктивних державницьких сил “повинно вестись на основі єдності національних, духовних, культурних, економічних, державницьких інтересів українського народу, навколо того, що іменується національною ідеєю”, цебто фактично ототожнює ці інтереси і національну ідею, а далі вже пише: “Саме національна ідея є для всіх народів (Ізраїль, Польща, Угорщина, Франція і т. ін.) основною силою, яка згуртовує їх, забезпечує захист інтересів громадян, задоволення їх матеріальних та духовних інтересів, відторгаючи, як бацил у медицині, різні хвороботворні тіла. Саме національна ідея веде чеченський народ на героїчну боротьбу проти повернення в імперію”⁶. Як бачимо, за висновком О.Кравчука, інтереси громадян похідні від національної ідеї, що допомагає меті його статті: протиставити національну ідею ідеї номенклатурній, а це вже підміна науки публіцистикою. Національна ідея орієнтується на своє наближення до національного ідеалу, цебто “сукупності уявлень того чи іншого народу про найдосконалішу модель свого національно-соціального устрою, яка найповніше відповідає його традиційно-психологічним установкам і забезпечує подальший розвиток”. Для України така модель сформульована в статті 1 Конституції, в якій зафіксоване творення суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Не претендуючи на безапеляційність, автор цих рядків дотримується погляду, що як категорія науки національна ідея має чіткі означення в системі понятійно-категоріального апарату. Спираючись на філософське трактування ідеї, національна ідея конкретизується в соціальній філософії, а всебічне її обґрунтування – завдання науки про націю, або націології. Побутові уявлення про національну ідею лише затуманюють її зміст – і користь від них дуже сумнівна.

**Тематичний план лекційних занять
з вибіркової дисципліни «Націологія і здоров'я нації»**

№ /п	Тема	Лекції
1	Національне питання в контексті тенденцій розвитку світу кінця ХХ-початку ХХІ століть. Суть поняття націологія. Міждисциплінарний характер націології. Нація як психоінформаційна спільнота. Націологія за О.-І. Бочковським. Глобалізація і національні держави. Дуалістичний, критичний, негативний та позитивний підходи до трактування націоналізму.	2
2	Національне пробудження світу, Європи, України. Функції національної ідентичності. Елементи національної ідентичності. Функція позитивного вирішення проблеми особистого забуття. Поняття космополітичний провінціалізм та національний центр, їх специфіка.	2
3	Націологія та її архітектоніка. Народ і нація. Національна свідомість і національна воля як чинники формування модерної нації.	2
4	Основні концепції нації. Концепція політичної нації. Концепція етнічної нації. Взаємоінтеграція елементів етнічної та політичної нації. Протиріччя між пріоритетами громадянського суспільства та націоналізму за Майклом Кеннеді.	2
5	Інформаційна мобільність нації. Поняття мобільність нації. Мобільність нації як українська ідея. Редукціонізм мобільності нації. Етноцентризм.	2
6	Національна ідея. Ідеалізм і прагматика національної ідеї. Функції національної ідеї. Деїдеологізація суспільства. Різновиди деїдеологізації. Рецепції національної ідеї.	2
	УСЬОГО ГОДИН	12

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Бочковський О.І. Націологія. Мюнхен: УВУ, 2021. 123 с.
2. Бочковський О. Вступ до націології [Електронний ресурс] // Генеза. 221. №1(3). С. 114. URL: <http://ukrstor.com/ukrstor/natiologia.html>.
3. Вовканич С. Інформація, інтелект, нація. Львів: Місіонер, 2021. 414 с.
4. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Київ: Основа, 2021. 123 с.
5. Націоналізм. Антологія. Київ: Основа, 2021. 123 с.
6. Ребет А. Теорія нації. Львів: Літопис, 2021. 123 с.
7. Сціборський М. Націократія. Париж: Основа, 2023. 123 с.

Додаткова

8. Hobsbawm E. The Nation and Globalization // Constellations Volume 5. 1998. № 1. P. 1–9.
9. Huntington S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World

- Order. – N. Y.: Simon & Schuster, 1996. 368 p.
10. Берлін І. Націоналізм — знехтувана сила // Сучасність. 1993. Ч. 3. С. 95–110.
 11. Вовканич С. Мобільність нації як українська ідея // Політологічні читання. 1994. Ч. 4. С. 115–42.
 12. Ганнс В. Мауль. Геополітика у ХХІ столітті: яке майбутнє чекає національні держави? // *Deutschland*. 2021. Ч. 6. С. 26–30.
 13. Гобсбаум Е. Дж. Націоналізм наприкінці ХХ сторіччя // Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. С. 771–796.
 14. Дойч К. Народи, нації // Націоналізм: Антологія / Упор. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. С. 546–566.
 15. Драгоманов М. Вибране ("...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні") / Упорядник Р. С Міщук. Київ: Либідь, 2021. 688 с.

Інформаційні ресурси

1. <http://ukrstor.com/ukrstor/natiologia.html>
2. <http://ukrlife.org/main/evshan/natiocracy.htm>

Навчально-методичне видання

Віра Михайлівна Мельник,
кандидат історичних наук, доцент

НАЦІОЛОГІЯ І ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ
Конспект лекцій з вибіркової дисципліни
для студентів 2 курсу
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 228 «Педіатрія»

Навчально-методичне видання містить конспект лекцій з авторського курсу вибіркової компоненти «Націологія і здоров'я нації», проблемні питання, поради, список рекомендованої літератури, визначення основних понять.

Адресовано студентам 2 курсу медичного факультету ЗВО медичного профілю.